

Paweł MALENDOWICZ

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

polonia.usa@interia.eu

NACJONALISTYCZNA IDEA NARODU I PAŃSTWA NARODOWEGO W SOCJOLOGICZNEJ ANALIZIE RODZINY I DOMU RODZINNEGO

ABSTRACT The nationalist idea of nation and nation-state in the sociological analysis of family and home

The main issue of this article is the nationalist idea of nation and nation-state in the sociological analysis of family and home. In this article the nation is conceived as representing family and the state is conceived as representing home. The point of view of the nationalist parties and sociology is similar. Threats to the family and the nation are: economic globalization, materialism and consumerism, poverty, social pathologies. That is why in the article were used concepts, definitions and other achievements of sociology.

Key words: home, nation, nationalism, nation-state

Słowa kluczowe: dom rodzinny, naród, nacjonalizm, państwo narodowe

Derek Holland, współczesny działacz polityczny i autor licznych publikacji propagujących nacjonalizm, pisał w jednym ze swoich esejów: *Stan rozkładu we współczesnym świecie jest taki, że trudno [...] dziś znaleźć dobre małżeństwo ze zdrowym życiem rodzinnym. Każdy rozwód jest sztyletem wbitym w serce narodu, gdyż jest to zdrada rodziny, niszcząca jedność narodowego życia i ducha – podobnie jak niszczona jest jedność fizyczna tego, komu odcina się ramię bądź nogę. [...] Naród prosperuje i wzrasta dzięki rodzinie. Rodzina Politycznego Żołnierza jest przede wszystkim siedliskiem przyszłości. Nasza generacja, frontowych-bojowników, w pewnym momencie osłabnie i wymrze. Dlatego koniecznym jest, by nasze rodziny dały następne pokolenie, które wypełni i wzmocni szeregi kast rolników, wojowników i kapłanów. Małżeństwo jest świętym zadaniem dla większości Politycznych Żołnierzy, gdyż zapewnia naszej walce ciągłość i cel: Nadzieję¹. Te słowa stały się inspiracją do postawienia hipotezy badawczej, zgodnie z którą naród jest metaforą rodziny, a nacjonalizm jest ukierunkowaniem i wyrazem ludzkich pragnień i dążeń do życia w państwie narodowym, które stanowi metaforę domu rodzinnego.*

Celem takiej metaforycznej interpretacji nacjonalizmu jest zrozumienie dążeń współczesnych partii nacjonalistycznych, czy szerzej – współczesnych nacjonalizmów, a także przyczyn społecznych predylekcji do nacjonalizmu. Uzasadnia to analiza nacjonalizmu w kontekście programowych propozycji odnośnie do prorodzinnej polityki państwa oraz roli rodziny w aspekcie kulturowym. Bezpośrednią przesłanką do podjęcia analizy nacjonalizmu w kontekście badań nad instytucją rodziny było jednak założenie, że rodziny dążą do zachowania samych siebie, a ich celem jest przetrwanie i rozwój, zaś nade wszystko – bezpieczeństwo. To ostatnie – analizowane w różnych wymiarach i dziedzinach – gwarantować może wyłącznie dom rodzinny. Podobnie jest z narodami – owymi „rodzinami”, dążącymi w ramach narodowych polityk bezpieczeństwa do przetrwania i rozwoju, które zapewnić może jedynie państwo narodowe – ów „dom rodzinny”.

Ujęcie nacjonalizmu jako metaforycznego domu rodzinnego wymagało posłużenia się zestawieniem wytworów aktywności ideowej partii nacjonalistycznych w postaci programów i tekstów propagandowych, z ustaleniami, wynikami badań i osiągnięciami nauki, a w istocie socjologii rodziny. Ta jest *subdyscypliną socjologii szczegółowej traktującą o społecznych obiektywnych i subiektywnych aspektach rodziny jako grupy społecznej i instytucji społecznej, zajmującą się zarówno wewnętrzną strukturą rodziny, jej wewnętrznymi procesami, jak też jej związkami z dynamiką mikro- i makrostruktury społecznej ujmowanej w kontekście społeczeństwa globalnego².*

Rozwiązaniu problemu badawczego służyły pośrednio kierunki wytyczone w ramach teorii socjologicznej i osiągnięcia np. Ernesta Gellnera³ i Benedicta Andersona⁴,

¹ D. Holland, *Polityczny Żołnierz. Myśli o walce i poświęceniu*, [w:] A. Gmurczyk, D. Holland, A. Doboszyński, *Polityczny Żołnierz. Podręcznik narodowego radykała*, Warszawa 2013, s. 70.

² Z. Tysza, *Socjologia rodziny*, Warszawa 1979, s. 36.

³ Zob. E. Gellner, *Narody i nacjonalizm*, przeł. T. Hołówka, Warszawa 2009.

⁴ Zob. B. Anderson, *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, przeł. S. Amsterdamski, Kraków–Warszawa 1997.

a także Maxa Webera⁵, Antoniny Kłoskowskiej⁶ czy Floriana Znanieckiego⁷. Niemniej jednak dla analizy narodu jako metaforycznej rodziny konieczne było, co należy podkreślić, zrezygnowanie z właściwych socjologii rozróżnień stosunków i procesów społecznych na poziomie mikro i makro oraz grup społecznych małych i wielkich, formalnych i nieformalnych, podstawowych, pierwotnych, wtórnych itd. W procesie badawczym niezbędne i celowe było natomiast postąpienie wbrew zasadom badań naukowych opartych na metodzie analogii, które zakładają porównywanie rzeczy porównywalnych. W tym przypadku poszukiwania analogii objęły składniki myśli politycznej i wyniki badań subdyscypliny naukowej. Taki eksperyment prowadzić może do nieoczekiwanych wniosków, których – mimo spekulatywnego charakteru refleksji i odstąpienia od zasad metodologii badań – ignorować nie należy, gdyż pełnią funkcję eksplanacyjną.

W nauce istnieje wiele podejść badawczych w zakresie definiowania „narodu”. Zgodnie z definicjami genetycznymi naród jest wytworem historycznym, ze wspólnotą losów, z ujednoliconymi cechami (jak: język, terytorium, kultura, życie ekonomiczne, środowisko społeczne), wspólnymi dziejami i poczuciem narodowym. Definicje strukturalne interpretują naród jako zjawisko o określonych cechach materialnych (wspólne terytorium, życie ekonomiczne, kultura, język) oraz świadomościowych. Naród jest też jednostką polityczną – to ogół obywateli zamieszkujących państwo. Naród może być definiowany także przez pryzmat kultury – jest wówczas zjawiskiem kulturowym, gdzie kultura narodowa jest podstawą funkcjonowania narodu. Naród może być ujmowany jako wspólnota uczucia – związek psychiczny ludzi jako wspólnoty. Według koncepcji konstruktywistycznej naród jest „czymś” skonstruowanym, iluzorycznym, zmiennym i przypadkowym, bytem sztucznym, wytworzonym przez elity. Narody można interpretować jako istniejące od niepamiętnych czasów i jako odzwierciedlenie uspołecznienia, które pojawiło się w nieodległym czasie, albo konsekwencję uprzemysłowienia⁸. Także w badaniach nad rodziną można wyróżnić podejście uniwersalne, strukturalne czy funkcjonalne.

W ujęciu nacjonalistycznym dla Narodowego Odrodzenia Polski naród jest wspólnotą najwyższego typu, wspólnotą naturalną. Jest *dobrowolnym, opartym na więzi psychicznej i moralnej związkiem ludzi posiadających – wynikające ze wspólnych przodków i historycznej tradycji – poczucie odrębności kulturowej i chęć jej zachowania oraz rozwoju*⁹. Dla nacjonalistów z ukraińskiej partii Swoboda (Всеукраїнське об'єднання

⁵ Zob. L.B. Godek, *Poziomy rekonstrukcji refleksji aksjologicznej a Weberowska koncepcja społecznej modernizacji*, „ΣΟΦΙΑ. Pismo Filozofów Krajów Słowiańskich” 2014, vol. 14, s. 121-131.

⁶ A. Kłoskowska, *Socjologia kultury*, Warszawa 2007.

⁷ Zob. F. Znaniecki, *Relacje społeczne i role społeczne. Niedokończona socjologia systematyczna*, przeł. E. Hałas, Warszawa 2011.

⁸ T. Kuczur, *Ethnos i politics. Naród a społeczeństwo obywatelskie we współczesnej Europie*, Toruń 2008, s. 31-53.

⁹ Narodowe Odrodzenie Polski, *Zasady ideowe nacjonalizmu*, [online] <http://www.nop.org.pl/zasady-ideowe-nacjonalizmu/>, 16 II 2015.

„Свобода”) naród jest wspólnotą krwi i wspólnotą ducha¹⁰. A rodzina – czyż nie jest związkiem ludzi opartym na uczuciu (małżonków, dzieci) i krwi (związkiem między dziećmi i rodzicami, a w ujęciu szerszym – także z innymi krewnymi)? Czyż rodziny nie scala tradycja i pamięć o przodkach? Czyż jej celem nie jest zachowanie samej siebie, a przynajmniej związku z dziećmi? Czyż wreszcie życie rodzinne jest możliwe bez własnego domu? Przecież zakładający rodziny dążą do szczęścia, rozwoju i bezpieczeństwa, a są one możliwe we własnym domu, jak bezpieczeństwo i rozwój narodu możliwe są w państwie. Nacjoniści to zatem ci, którzy szukają mieszkania, chcą zbudować dom, a jeśli go posiadają i uznają za zniszczony – chcą go wyremontować. Chcą być i czuć się jego właścicielami. Czasem dążą do jego rozbudowy. Czyż więc wojny nie są konfliktami o dom, siedlisko, własny kąt? Czy nie są próbą dobudowania kolejnej izby do własnego, choć ciasnego, mieszkania w celu poszerzenia „przestrzeni życiowej”? Czyż ci, którzy domu nie mają, nie pragną go zbudować? Może zatem rozpętujący wojny albo działający jako terroryści, o różnej zresztą proveniencji ideowej i zróżnicowanych predylekcjach ideologicznych, dążą nie tylko do rozbudowania domu, jeśli go mają, ale pragną też zbudowania domu w ogóle – własnego domu, własnego mieszkania?

Według Ulricha Müllera znaczenie dóbr mieszkaniowych z ekonomicznego punktu widzenia zasadza się na ich nieruchomości, heterogeniczności, długowieczności i wysokiej kapitałochłonności. Mieszkania są **nieruchome**, immobilne, powiązane lokalizacyjnie. Stąd ich wartość zależy od położenia. Dobra mieszkaniowe są heterogeniczne pod względem zabudowy, powierzchni i wyposażenia. Odznaczają się długowiecznością, a okresy ich użytkowania są dłuższe niż czas życia ich mieszkańców. Nabycie lub zbudowanie domu wiąże się z wysokimi nakładami kapitałowymi, co często wymaga nie tylko wkładu finansowego własnego, ale i kapitału obcego. Wreszcie, co ważne, dobro mieszkaniowe jest nie tylko fizycznym pomieszczeniem mieszkalnym, ale obejmuje też indywidualne możliwości korzystania z jego przestrzeni. Obok właściwości ekonomicznych jego mieszkańcy przypisują mu wartości emocjonalne¹¹.

Ostatnia właściwość jest nader istotna dla metaforycznego ujęcia państwa narodowego jako domu rodzinnego. Falanga Hiszpańska (*Falange Española de las JONS*) pisała o swoim państwie jako organicznej wspólnotie wszystkich Hiszpanów, jako zbiorowej, duchowej projekcji narodu, misji opartej na lojalności pokoleń i tradycji katolickiej¹². Narodowe Odrodzenie Polski konstatowało, że jego zadaniem politycznym jest utrzymanie niepodległego bytu państwa, naród bowiem, aby mógł wzmacniać się i rozwijać bez przeszkód, musi istnieć w ramach stworzonego przez siebie państwa. Stąd partia ta dążyła do odbudowy podstawowych wartości kultury i cywilizacji, praw

¹⁰ Всеукраїнське об'єднання „Свобода”, [online] http://www.svoboda.org.ua/pro_partiyu/istoriya/, 16 XII 2014.

¹¹ U. Müller, *Mieszkanie jako gniazdo rodzinne. Kilka uwag z doświadczeń niemieckich*, [w:] *Zagrożenia dla rodziny. Europa i Polska*, red. M. Malikowski, S. Gałkowski, Rzeszów 2010, s. 35.

¹² Falange Española de las JONS, *133 propuestas para una España mejor*, 31 X 2011, [online] <http://falange.es/contenido/>, 13 XII 2014.

i zasad moralnych, godności, honoru, prawdy, zwiększenia odpowiedzialności i wolności Polaków, ich bezpieczeństwa osobistego i wpływu na władzę¹³.

Ponadto państwa narodowe, jak mieszkania i domy rodzinne, są immobilne i powiązane lokalizacyjnie. Mieszkania nie można ot tak przenieść. Specyficzne położenie geograficzne państwa, podobnie jak lokalizacja domu, decyduje o jego wartości i kondycji gospodarczej. Państwa są, podobnie jak mieszkania, heterogeniczne pod względem zabudowy i wyposażenia, co również wpływa na ich wartość i postrzeganie. Są także długowieczne. Chociaż liczba państw na świecie nieustannie się zmienia, dzielą się one i łączą, powstają nowe, to jednak nie jest zwykle tak, że powstają gwałtownie, *ad hoc*. Ich utrzymanie jest kapitałochłonne, a reformy wewnętrzne często wymagają wsparcia zewnętrznego, tj. innego państwa lub – częściej – międzynarodowych instytucji finansowych i banków. Wreszcie państwo to także indywidualne możliwości korzystania z przestrzeni i terytorium. Jego obywatelom przysługują określone prawa i obowiązki, a i obcokrajowcy mają obowiązek stosowania się do praw krajowych.

Mieszkanie przyjazne rodzinie powinno spełniać następujące warunki:

- ilościowy – przestrzeń w mieszkaniu powinna być odpowiednio duża, co zapewnić ma swobodę poruszania się i komfort;
- jakościowy – wyposażenie winno zapewniać życie przyjemne;
- infrastrukturalny – infrastruktura domu powinna zapewniać skomunikowanie z otoczeniem i zaspokojenie potrzeb rodziny, powinna być urozmaicona i stabilna społecznie¹⁴.

Podobnie państwa przyjazne narodom winny spełniać określone warunki. Partie nacjonalistyczne szczególnie podkreślają ich służebną rolę wobec narodu. Narodowodemokratyczna Partia Niemiec (Nationaldemokratische Partei Deutschlands) w swoim programie wprost konstatawała: *gospodarka ma służyć ludziom, a nie odwrotnie*. Bez państwa narodowego nie może istnieć państwo opiekuńcze, a globalizacja niszczy państwo narodowe jako przestrzeń ochronną społeczeństwa¹⁵. Włoscy nacjonaści z Ruchu Społecznego Trójkolorowy Płomień (Movimento Sociale Fiamma Tricolore) wskazywali, że mają obowiązek bronić interesów narodowych. Tożsamość narodu powinna być chroniona w różnych jej wymiarach – terytorialnym, historycznym, aksjologicznym i symbolicznym. Naród pozbawiony swojej tożsamości, zdaniem włoskich nacjonalistów, jest wspólnotą „ludzi bez losu”. Odrzucając współczesne przemiany globalizacyjne, wzywali oni do poszanowania zasady samostanowienia narodu, uznając, że wszyscy ludzie powinni mieć swoje terytorium dostosowane do swoich potrzeb demograficznych, tzn. przestrzeni życiowej¹⁶.

¹³ Narodowe Odrodzenie Polski, *Wytyczne*, [online] <http://www.nop.org.pl/wytyczne/>, 16 II 2015.

¹⁴ U. Müller, *Mieszkanie...*, s. 38.

¹⁵ Nationaldemokratische Partei Deutschlands, *Arbeit. Familie. Vaterland. Das Parteiprogramm der Nationaldemokratischen Partei Deutschlands*, s. 5, [online] <http://www.npd.de/themen/>, 9 XII 2014.

¹⁶ Fiamma Tricolore, *Programma*, [online] <http://www.fiammatricolore.com/chi-siamo/programma/>, 23 XII 2014.

Mieszkanie dla rodziny jest przestrzenią jej integracji, życia i zaspokajania potrzeb witalnych: ochrony, bezpieczeństwa, porządku, schronienia, troski i wypoczynku. Jest „gniazdem”¹⁷. Także państwo powinno realizować podobne funkcje. Zaliczyć do nich należy:

- obronno-przymusową, która przejawia się w zapewnieniu bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego;
- gospodarczo-organizacyjną, polegającą na samodzielnym gospodarowaniu lub bezpośrednim albo pośrednim ingerowaniu w gospodarkę;
- kulturalno-wychowawczą, która obejmuje formowanie i upowszechnianie idei i poglądów oraz kształtowanie postaw;
- adaptacyjną, a więc dostosowywania obywateli do przeobrażeń cywilizacyjnych i wymogów środowiskowych;
- innowacyjną, która uwidacznia się w inicjowaniu nowych procesów społecznych;
- regulacyjną, polegającą na kierowaniu wpływem na procesy społeczne¹⁸.

Funkcje te odzwierciedlane są w rodzinie. Bułgarscy nacjonałści reprezentujący Bułgarską Unię Narodową (Български Национален Съюз) uznali, że rodzina jest fundamentem społeczeństwa. Bułgarskie żony i matki powinny czuć wsparcie państwa w zakresie ich równości, warunków pracy, odpowiedniej pomocy dla dzieci, szacunku¹⁹. Postulat ten dotyczy zarówno socjalnej, jak i moralnej sfery funkcjonowania rodziny, a zatem i narodu, wszak bezpieczeństwo rodziny jest w nacjonalizmie kojarzone z bezpieczeństwem narodu. Szczególnie istotne wydaje się w tym względzie utożsamienie funkcji wychowawczych, ważnych dla kształtowania narodu poprzez rodzinę, oraz funkcji obronno-przymusowej. Narodowe Odrodzenie Polski uznało, że naród jako wspólnota naturalna ma prawo do zachowania własnego języka i kultury, kontroli wychowania narodu dla zachowania i rozwijania wartości go określających, a także prawo do przynależnego z tradycji i historii terytorium narodowego i powoływania struktur mu podległych²⁰.

Podobne analogie jak między funkcjami państwa i mieszkania odnaleźć można w zestawieniu funkcji narodu i rodziny. Te ostatnie analizował przed laty Zbigniew Tysza, który wyodrębnił następujące funkcje rodziny:

- materialno-ekonomiczna, obejmuje zaspokajanie potrzeb materialnych jej członków. W ramach podfunkcji produkcyjnej rodzina jest traktowana jako posiadająca odrębny warsztat produkcyjny, stanowiąc zarazem jego załogę. W ramach podfunkcji zarobkowej praca traktowana jest jako możliwość zdobywania pieniędzy na utrzymanie rodziny. Podfunkcja gospodarcza oznacza natomiast gromadzenie trwałych dóbr niezbędnych dla egzystencji rodziny. W ramach

¹⁷ U. Müller, *Mieszkanie...*, s. 37.

¹⁸ A. Redelbach, *Wstęp do prawoznawstwa*, Toruń 2002, s. 64-65; A. Korybski, *Funkcje państwa*, [w:] *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, red. B. Szmulik, M. Żmigrodzki, Lublin 2003, s. 101-110.

¹⁹ Български Национален Съюз, *Какво искаме*, [online] <http://bgns.net/какво-искаме/>, 17 XII 2014.

²⁰ Narodowe Odrodzenie Polski, *Zasady...*

podfunkcji usługowo-konsumpcyjnej odbywają się wszystkie prace usługowe niezbędne dla funkcjonowania członków rodziny, jak przygotowywanie posiłków;

- opiekuńczo-zabezpieczająca, która obejmuje materialne i fizyczne zabezpieczenie członków rodziny, a więc działania związane z opieką nad dziećmi i starcami;
- prokreacyjna, obejmująca reprodukcję i zaspokajanie emocjonalnych potrzeb współmałżonków;
- seksualna, która dotyczy współżycia płciowego małżonków;
- legislacyjno-kontrolna, która odnosi się do sankcjonowania szeregu zachowań i działań uznanych za niewłaściwe poza rodziną oraz nadzorowania postępowania członka rodziny przez pozostałych członków w celu zapobiegania odstępstwom od norm obowiązujących w rodzinie. Istnieje tu zarówno legalizacja prawna, jak i obyczajowa, moralna i religijna. Przekroczenie norm skutkuje represjami;
- socjalizacyjna, polegająca na wprowadzaniu dziecka w świat kultury społeczeństwa i przygotowaniu go do samodzielnego odgrywania ról społecznych. Szczególnie istotne jest przekazywanie wartości i proces ideologiczno-światopoglądowego kształtowania dzieci. Realizacja tej funkcji wpływa wydatnie na kształt przyszłego pokolenia;
- klasowa, która dotyczy pochodzenia wstępnie określającego pozycję społeczną członków rodziny w strukturze społeczeństwa;
- kulturalna, obejmująca zapoznanie młodego pokolenia z dziejami kultury społeczeństwa, jej pomnikami, a także wpajanie norm, wartości, przekazywanie dziedzictwa kulturowego, dbałość o przeżycia estetyczne, naukę korzystania z treści kultury;
- rekreacyjno-towarzyska, zgodnie z którą dom rodzinny jest miejscem wypoczynku i dbałości wszystkich członków o dobrą atmosferę w rodzinie;
- emocjonalno-ekspresyjna, odzwierciedlająca najistotniejsze emocjonalne potrzeby członków rodziny i ich potrzeby wyrażania swoich osobowości²¹.

Programy organizacji i partii nacjonalistycznych w Europie wskazują, że naród winien realizować podobne funkcje. Materialno-ekonomiczna funkcja narodu również mieści w sobie zaspokajanie potrzeb materialnych jego członków. Obejmuje zagadnienia dotyczące funkcjonowania gospodarki i wartości, na których powinna się opierać. Wartości te są przeciwstawiane przez nacjonalistów zasadom neoliberalizmu czy też – szerzej – globalizacji, która opiera się na indywidualizmie ekonomicznym i działaniach podejmowanych dla zysku. Takie zasady niszczą naród – dowodzą nacjonałiści, wszak państwo, które nie jest w stanie zaspokoić potrzeb materialnych narodu, nie może zająć także o jego rozwój duchowy. Ponadto indywidualizm ekonomiczny działa dezintegrująco i antywspółnotowo. Stąd tak ważna w programach partii nacjonalistycznych jest podfunkcja gospodarcza funkcji materialno-ekonomicznej narodu. Obejmuje ona działania protekcyjne państwa na rzecz narodowego rolnictwa i przemysłu, a także

²¹ Z. Tyszka, *Socjologia...*, s. 61-68.

postulaty socjalne, związane np. z realizacją polityki mieszkaniowej mającej na celu pełne zaspokojenie potrzeby własnego mieszkania dla rodzin tworzących naród. Bułgarscy nacjonałiści w swoim programie proponują także działania na rzecz rozwoju klasy średniej, która stanowi podstawę społeczeństwa; likwidację bezrobocia i pasożytnictwa społecznego, przez które należy rozumieć powszechność pracy fizycznej i umysłowej, co ściśle łączy się z podfunkcją produkcyjną narodu; a także kontrolę korporacji ponadnarodowych przez państwo oraz partnerstwo pracy i kapitału²².

Opiekuńczo-zabezpieczająca funkcja narodu przejawia się natomiast w proponowanych przez partie nacjonalistyczne działaniach państwa na rzecz opieki nad dziećmi i młodzieżą oraz starcami w zakresie reform systemów emerytalno-rentowych i ubezpieczeń społecznych. Ukraińska Swoboda („Свобода”) proponuje, aby rodziny wielodzietne mogły otrzymywać kredyty mieszkaniowe na preferencyjnych zasadach bądź darmowe mieszkania, wnioskując o rekompensowanie wydatków poniesionych na dzieci, a także uchwalenie długoterminowego programu mającego na celu promocję zdrowego stylu życia, zdrowia psychicznego i fizycznego oraz zwalczania narkomanii, alkoholizmu i nikotynizmu. Proponuje również wprowadzenie obowiązkowego państwowego ubezpieczenia zdrowotnego, który uzupełniałby podstawową opiekę zdrowotną²³.

Dla rozwoju siły narodu konieczna jest realizacja jego funkcji prokreacyjnej. Stąd partie nacjonalistyczne poświęcają szczególną uwagę problemowi przyrostu naturalnego i polityce prorodzinnej. Dlatego właśnie liczne partie nacjonalistyczne wprost odrzucają aborcję, jak choćby hiszpańska *Falange Española de las JONS*²⁴ czy też ukraińska Swoboda²⁵. Włoska Fiamma Tricolore zaproponowała uchwalenie specjalnej ustawy rodzinnej, która wsparłaby przyrost naturalny. Wyrażając zaniepokojenie spadkiem urodzeń i dezintegracją rodzin, Fiamma Tricolore deklarowała wsparcie dla koncepcji ochrony dzieci i młodzieży oraz realizowania polityki wspierania i zachęcania do tworzenia rodzin naturalnych i tradycyjnych²⁶, przez co należy rozumieć małżeństwa heteroseksualne i sprzeciw wobec związków homoseksualnych, co związane jest z nieliberalną koncepcją seksualnej funkcji rodziny.

Funkcja legalizacyjno-kontrolna i funkcja socjalizacyjna obejmują procesy przekazywania wartości i kształtowania światopoglądów młodego pokolenia, a także sankcjonowania zachowań ujętych w normach postulowanych przez partie nacjonalistyczne. Narodowe Odrodzenie Polski, jako członek International Third Position, odwoływało się do wskazań Piusa XI, według którego *Prawy porządek chrześcijańskięgo miłosierdzia nie zabrania prawowitej miłości Ojczyzny, ani nacjonalizmu; przeciwnie, kontroluje on go, uświęca i ożywia*. Partia ta zapowiadała, że będzie opierać swoje działania na zasadach wynikających z nauki Kościoła katolickiego. Dwie z nich stanowiły

²² Български Национален Съюз, *Какво искаме...*

²³ Всеукраїнське об'єднання „Свобода”, *Програма ВО „Свобода”*, [online] http://www.svoboda.org.ua/pro_partiyu/prohrama/, 16 XII 2014.

²⁴ Falange Española de las JONS, *133 propuestas...*

²⁵ Всеукраїнське об'єднання „Свобода”, *Програма...*

²⁶ Fiamma Tricolore, *Programma...*

wyznaczniki *Zasad ideowych nacjonalizmu*: Świadome życie każdego człowieka winno być podporządkowane realizacji celów, ułożonych według ich wartości, w systemie wzajemnych powiązań i zależności, z uświadomionym sobie celem absolutnym, oraz: *Celem absolutnym – tak w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym – może być tylko BÓG. Jest On bowiem wartością trwałą, niezależną od biegu dziejów. Jest źródłem norm i praw kształtujących życie jednostki i wspólnoty*²⁷.

Dlatego też w procesie kształtowania narodu i nacjonalizmu istotną rolę odgrywał proces edukacyjno-wychowawczy młodego pokolenia. Nacjonaści zgodnie postulowali reformy systemów edukacyjnych w swoich państwach. Narodowe Odrodzenie Polski uznało, że *Zasadniczym warunkiem odrodzenia i wielkości Narodu jest reforma systemu edukacji, który miast rozwijać osobowość, tłamsi ją i paraliżuje zdolności twórcze człowieka*. Partia dążyła do zbudowania takiego modelu oświaty, który będzie służył *wydobywaniu i rozwijaniu szczególnych uzdolnień na jak najwcześniejszym etapie nauki*. Według Narodowego Odrodzenia Polski *Edukacja musi obejmować osoby pracujące zawodowo – poprzez system ustawicznego kształcenia*. Podniesienie poziomu oświaty i jej upowszechnienie miało przyczynić się do rozwoju narodowej gospodarki. Podstawą *Wytycznych* partii było jednak twierdzenie, że *Duchowego odrodzenia i materialnego rozwoju Polski nie osiągniemy bez kreacji Nowego Człowieka – świadomego swych obowiązków wobec Ojczyzny i Narodu, twórczego, dynamicznego, dostojnego, rozwijającego nieustannie i wszechstronnie swą osobowość*. Stąd tak ważnym zadaniem dla współczesnych polskich nacjonalistów była praca wychowawcza²⁸. Zresztą nie było to zadanie nowe. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. podobny obraz działaczy politycznych promowała Narodowa Demokracja. Patriotyczni politycy winni byli posiadać takie cechy, jak: osobista odwaga cywilna, uczciwość, wiedza, religijność, społecznikostwo, realizm, samodzielność, pracowitość i rodzinność. Ich postawy powinny natomiast być nacechowane stałą i aktywną działalnością na rzecz państwa²⁹.

Szczegółowy program naprawczy systemu edukacji sformułowali nacjonaści z Brytyjskiej Partii Narodowej (British National Party). Brytyjczycy żądali przede wszystkim zrezygnowania z cięć budżetowych związanych z wydatkami na edukację. Proponowali także powrót do tradycyjnych metod i treści nauczania oraz likwidację systemu opartego na fałszywie pojmowanym egalitaryzmie równającym naukę „w dół”. Tymczasem system powinien być tak skonstruowany, aby umożliwiał każdemu młodemu człowiekowi rozwój jego potencjału. Reformy te miały na celu odwrócenie procesu degradacji narodu w zakresie wykształcenia. Nacjonaści uważali, że współczesny system edukacyjny uczynił z Brytyjczyków jeden z najgorzej wykształconych narodów w Europie. Postulowali również przywrócenie stosownej roli nauczaniu historii, która dotychczas była traktowana przez wielu nauczycieli jako przedmiot, którego należy unikać,

²⁷ Narodowe Odrodzenie Polski, *Zasady*...

²⁸ Narodowe Odrodzenie Polski, *Wytyczne*...

²⁹ G. Radomski, *Polityk-wychowawca. Model działacza politycznego w publicystyce Narodowej Demokracji w latach 1918-1926*, [w:] *Wychowanie a polityka. Cele polityczne jako czynnik determinujący oddziaływanie wychowawcze*, red. tenże, K. Kalinowska, Toruń 2003, s. 33-46.

ponieważ uczy patriotyzmu³⁰, to zaś nie jest zgodne z logiką neoliberalną i procesami upowszechniającymi wielokulturowość.

W podobnym duchu swój program sformułowała ukraińska **Swoboda**. Wzywała do kultywowania najlepszych tradycji ukraińskiej pedagogiki i zaniechania mechanicznego kopiowania obcych wzorów, w tym dotyczących szkolnictwa wyższego, zwłaszcza w zakresie procesu bolońskiego. Partia położyła nacisk również na pozaszkolną edukację kultury, proponując rozwój sieci sal koncertowych, kin, księgarni, galerii i sal wystawowych³¹. To jednak łączy się już z kulturalną funkcją narodu.

Naród nie pełni jednak funkcji klasowej. Gospodarka oparta na zasadach korporacjonizmu lub dystrybucjonizmu przeczy zasadom socjalizmu, który rozwijać się miał w oparciu o walkę klas. Żądania nacjonalistów w tym względzie dotyczą likwidacji ubóstwa, a w szczególności dziedziczenia biedy, które to utrudnia bądź uniemożliwia osiągnięcie właściwych pozycji społecznych, a także pracę na rzecz narodu.

Mniej uwagi poświęcają nacjonałiści kwestii wypoczynku. Wymagając od jednostek oddania się pracy na rzecz narodu, nie zapominają jednak o jego rekreacyjno-towarzyskiej funkcji. Stąd postulaty antyneoliberalne w zakresie naprawy prawa pracy, w tym prawa do wypoczynku, oraz budowy infrastruktury sportowo-rekreacyjnej. Zdrowie fizyczne warunkuje bowiem zdrowie duchowe narodu.

Funkcja emocjonalno-ekspresyjna realizowana jest przez ruch narodowy. Obejmuje działania podejmowane wspólnie przez uczestników ruchu, jak: spotkania towarzyskie, pikniki albo zebrania. W odniesieniu do ruchów społecznych funkcję tę można określić mianem ludycznej³². Ale to także wiece, pikety i manifestacje. Tam bowiem dochodzi do dzielenia się własnymi poglądami, uczuciami i przeżyciami. Tam ma miejsce ekspresja emocji i tam manifestowane są postawy polityczne. W Polsce przykładem realizacji tej funkcji są coroczne Marsze Niepodległości organizowane 11 listopada. To jednakże nie tylko funkcja realizowana przez osoby tworzące ruch polityczny, ale postulatywnie także funkcja realizowana przez cały naród – pod warunkiem że cały naród tworzy jeden ruch.

Niezrealizowanie przez rodzinę jej funkcji powodować może konflikty i kryzysy rodzinne. Do pierwszej grupy czynników konfliktogennych w rodzinie zalicza się przyczyny natury obiektywnej, a więc niezależne od małżonków, jak: trudne warunki materialne, brak mieszkania, wtrącanie się osób trzecich w życie pary małżeńskiej. Druga grupa czynników powodujących konflikty w rodzinie to przyczyny psychologiczne, np. nieodpowiednie przygotowanie młodych do małżeństwa, brak dojrzałości osobowościowej, nieuzgodnienie modelu rodziny, rozczarowania w zderzeniu marzeń z rzeczywistością, nieznajomość zasad życia we wspólnocie, egoizm, wady moralne, jak np. wybujały seksualizm, alkoholizm, nikotynizm, skłonność do hazardu. W trzeciej grupie czynników konfliktogennych znajdują się przyczyny macierzyńsko-pedagogiczne, które dotyczą dzieci.

³⁰ British National Party, *Democracy, Freedom, Culture and Identity. British National Party General Elections Manifesto 2010*, Welshpool 2010, s. 53-56, [online] <https://general-election-2010.co.uk/2010-general-election-manifestos/BNP-Manifesto-2010.pdf>, 23 XII 2014.

³¹ Всеукраїнське об'єднання „Свобода”, *Програма...*

³² T. Paleczny, *Nowe ruchy społeczne*, Kraków 2010, s. 31-35.

Czwarta grupa to czynniki związane z niewiernością małżeńską oraz chorobliwą zazdrością i podejrliwością. Niewierność może mieć charakter fizyczny lub psychiczny³³.

W odniesieniu do funkcji pełnionych przez naród czynniki konfliktogenne ujęte w pierwszej grupie są wynikiem niezrealizowania funkcji materialno-ekonomicznej i opiekuńczo-zabezpieczającej. Odnoszą się zatem do niezaspokojenia potrzeb materialnych narodu. Co istotne jednak, dotyczą także jego niesamodzielności, a właściwie niesuwerenności, niesamodzielnego podejmowania decyzji. W związku z tym partie nacjonalistyczne w swoich programach nader często krytykują politykę zagraniczną Stanów Zjednoczonych. Według nacjonalistów celem tej polityki jest stworzenie globalnego modelu gospodarczego zgodnego z interesami korporacji amerykańskich. Nationaldemokratische Partei Deutschlands konstatowała, że porządek globalny kreowany jest przez agencje międzynarodowego kapitału, które ignorując potrzeby gospodarek krajowych, stanowią egzystencjalne zagrożenie dla przetrwania suwerennych narodów³⁴. Grecy nacjonaści z Ludowego Związku Złoty Świt (Χρυσή Αυγή) sympatie ekonomiczne kierowali w stronę Rosji celem zrzucenia jarzma Ameryki i jej sojuszników oraz pozbycia się z Grecji „agentów obcych interesów”³⁵. Taki model ekonomiczny prowadzi zatem, zdaniem nacjonalistów, do unicestwienia narodów, wymieszania kultur i amerykanizacji. Dominuje w nim neoliberalizm, którego cechą jest wyzbycie się przez państwo wszelkich funkcji opiekuńczo-zabezpieczających. Dotyczy to także procesu integracji europejskiej. Dla niemieckich nacjonalistów suwerenność ich państwa wymaga wypowiedzenia członkostwa w Unii Europejskiej i NATO³⁶. Ruch na rzecz Lepszych Węgier (Jobbik) uznał, że Węgry, wstępując do Unii, zrezygnowały z autonomii narodowej³⁷. Partia Odrodzenia Narodowego (Partido Nacional Renovador) z Portugalii sprzeciwiała się przekazywaniu uprawnień państw narodowych na rzecz anonimowych biurokratów działających w służbie interesów podmiotów zewnętrznych³⁸.

Druga grupa czynników konfliktogennych w narodzie to przyczyny psychologiczne. Obejmuje ona niezrealizowanie funkcji legalizacyjno-kontrolnej i socjalizacyjnej, które obejmują procesy przekazywania wartości i kształtowania światopoglądów młodego pokolenia, a także funkcji emocjonalno-ekspresyjnej, która dotyczy wyrażania poglądów i realizacji wartości wspólnych dla ruchu narodowego. W tym ujęciu konflikty powodowane są nieodpowiednim przygotowaniem młodych ludzi do życia we wspólnocie narodowej, brakiem wypracowanego wspólnie modelu narodu i państwa narodowego, ale także cechami kształtowanymi w ramach „etyki globalizacji”, jak:

³³ M. Wolicki, *Niektóre współczesne zagrożenia rodziny w ujęciu psychologicznym*, [w:] *Zagrożenia dla rodziny...*, s. 108-109.

³⁴ Nationaldemokratische Partei Deutschlands, *Europa – Für ein souveränes Deutschland unter freien Völkern!*, [online] <http://www.npd.de/europa/>, 9 XII 2014.

³⁵ Χρυσή Αυγή, *Πολιτικές Θέσεις*, [online] <http://www.xryshaygh.com/kinima/thesis>, 13 XII 2014.

³⁶ Nationaldemokratische Partei Deutschlands, *Europa...*

³⁷ Jobbik – the Movement for Better Hungary, *A Short Summary about Jobbik*, 3 V 2010, [online] http://www.jobbik.com/short_summary_about_jobbik, 21 XII 2014.

³⁸ Partido Nacional Renovador, *Valores e Fundamentos*, [online] <http://www.pnr.pt/ideario/valores-e-fundamentos/>, 17 XII 2014.

indywidualizm, egoizm, nastawienie na zysk, seksualizm oraz postawy i patologie społeczne, jak: alkoholizm, narkomania czy hazard. Tymczasem, jak głosi Narodowe Odrodzenie Polski, *Człowiek jest istotą społeczną, to znaczy, iż niemożliwym jest jego rozwój poza wspólnotą ludzi, Wspólnota nie jest sumą jednostek, lecz całością, w której człowiek realizując swój cel absolutny korzysta i wzbogaca swe życie o osiągnięcia innych ludzi, Żyjąc we wspólnocie człowiek ma obowiązek przestrzegania praw innych ludzi, Wspólnota istnieje więc zarówno dla wzbogacania życia jednostek, jak i dla ochrony jej praw i egzekwowania jej obowiązków*³⁹. Wspólnota jest bowiem zbiorem ludzi złączonych świadomą więzią opartą na przekonaniach aksjologicznych. Przeciwnie zaś indywidualizm – będący formą życia społeczeństwa, gdzie na skutek zachodzących w nim interakcji jednostki występują jako osoby samodzielne, odpowiadają za siebie, samodzielnie definiują, czym jest dobro. Stąd przekonanie, że indywidualizm opiera się przede wszystkim na autonomii, prywatności i odpowiedzialności za wolność osobistą⁴⁰. Tymczasem w nacjonalizmie ideą przewodnią jest wolność wspólnoty, jaką jest naród.

W trzeciej grupie czynników konfliktogennych znajdują się przyczyny obejmujące sferę macierzyństwa i dzieci. Dotyczą one niezrealizowania funkcji prokreacyjnej narodu. Partie nacjonalistyczne są zgodne w kwestii demografii, dostrzegają bowiem problem dzietności kobiet, kryzys prokreacji i w dalszej kolejności – kryzys cywilizacji opartej na narodach. Zagrożenia widzą w zmniejszającej się liczbie urodzeń, a zatem zmniejszających się liczbowo narodach. Bułgarscy nacjonałiści pisali: *Nasze dzieci są święte. Ich prawo do normalnego życia musi być zagwarantowane niezależnie od statusu społecznego rodziców*⁴¹. Dla liczbowego kurczenia się narodów istotny jest także sprzeciw nacjonalistów wobec imigrantów. Włoska Fiamma Tricolore w programie podkreślała, że obrony tożsamości narodowej nie można oddzielić od walki z niekontrolowaną imigracją, która jest czynnikiem destrukcyjnym dla wspomnianej tożsamości. Wzywała do natychmiastowego wydalenia nielegalnych imigrantów, zaniechania polityki przyzwalającej na etniczne i religijne mieszanie kobiet i mężczyzn oraz łączenie rodzin. Skutkiem zaniechania polityki antyimigracyjnej może być zatem unicestwienie tożsamości etniczno-kulturowej narodu⁴². Według Włochów imigracja powoduje także konflikty społeczne⁴³. Natomiast brytyjscy nacjonałiści przestrzegali, że Brytyjczycy w ciągu pół wieku staną się mniejszością we własnym państwie, co spowoduje, że brytyjski naród, kultura, dziedzictwo i tożsamość wygasną⁴⁴.

Czwarta grupa czynników konfliktogennych w narodzie to przyczyny związane z niewiernością małżeńską – fizyczną lub psychiczną – oraz zazdrością i podejrzliwością. Są one wynikiem niezrealizowania kilku funkcji: emocjonalno-ekspresyjnej,

³⁹ Narodowe Odrodzenie Polski, *Zasady...*

⁴⁰ D. Karnowska, *Spór o wspólnoty. Idee komunitarystyczne we współczesnej polskiej myśli politycznej*, Toruń 2011, *passim*.

⁴¹ Български Национален Съюз, *Какво искаме...*

⁴² Fiamma Tricolore, *Programma...*

⁴³ Fiamma Tricolore, *Chi siamo*, [online] <http://www.fiammatricolore.com/chi-siamo/>, 23 XII 2014.

⁴⁴ British National Party, *Democracy...*

materialno-ekonomicznej, socjalizacyjnej, legislacyjno-kontrolnej i kulturalnej. W odniesieniu do nacjonalizmu należy tę funkcję analizować w kontekście domniemań o separatyzmie, nastrojów i uczuć separatystycznych oraz separatyzmów faktycznych. Domniemania separatystyczne właściwe są niektórym polskim kręgom nacjonalistycznym, które przestrzegają przed separatyzmem Ślązaków. W Dzienniku Narodowo-Radykalnym „Nacjonalista” stwierdzono, że Śląsk nie jest w stanie istnieć jako niezależne państwo, a hasło „Wolny Śląsk” służy jako slogan dla niemieckiej V kolumny na Górnym i Opolskim Śląsku i niemieckich neonazistów⁴⁵. Domniemania separatystyczne łączą się w tej wypowiedzi z podejrzliwością o wspieranie lub prowokowanie „zdrady narodowej” (porównywalnej ze zdradą małżeńską). Natomiast separatyzm faktyczny stał się przedmiotem zainteresowań przede wszystkim nacjonalistów z Hiszpanii i Ukrainy.

Nacjonalizm i socjologię rodziny łączy także ocena współczesności. Zagrożenia dla rodziny są interpretowane w nauce podobnie jak zagrożenia dla narodu w nacjonalizmie. Jednym z takich zagrożeń jest pogarszająca się sytuacja materialna rodziny. W jej następstwie następuje wzrost niepewności i niepokojów o przyszłość rodziny, a szczególnie o przyszłość dzieci, nerwowość, zniechęcenie i stres. Zakłóca to współzycie rodzinne i osłabia poczucie bezpieczeństwa, które jest jedną z podstawowych potrzeb człowieka. Wówczas rodzina koncentruje się na zaspokajaniu potrzeb podstawowych (biologicznych), zaniedbując przy tym swój rozwój. Zmniejsza się liczba urodzeń⁴⁶.

W ujęciu psychologicznym zagrożeniami dla rodziny są ponadto: niedojrzałość osobowościowa nupturientów, niewłaściwa koncepcja miłości małżeńskiej i rodzicielskiej, brak relacji osobowych, brak wzorców osobowych, zanik autorytetu rodziców, zwłaszcza ojca, konsumpcjonizm, alkoholizm, przemoc domowa, rozwody oraz – wspomniane wyżej – konflikty i kryzysy rodzinne⁴⁷.

Wszystkie wymienione zagrożenia zostały poddane analizie przez nacjonalistów w ich publicystyce, deklaracjach i programach politycznych. Najtrafniej analogie te oddaje tekst Dereka Hollanda pt. *Polityczny Żołnierz. Deklaracja*. Oto jego obszerny fragment: *Jeśli spoglądamy dzisiaj na narody Europy, to wszędzie widzimy wzrastające oznaki dezintegracji i upadku. Jest to dla wszystkich faktem oczywistym i bezdyskusyjnym. [...] Społeczne oddziaływanie na nasze narody tego politycznego i ekonomicznego upadku jest katastrofalne. Mniej nowych domów oznacza, iż miliony ludzi żyje w lokalach nadających się dla zwierząt. Bezrobocie zniekształciło życie rodzinne, prowadząc do zwiększającej się liczby przypadków rozwodów, aborcji, maltretowania dzieci i samobójstw. Próbując uciec od tego koszmaru, ogromne rzesze ludzi znalazło „rozwiązanie” w alkoholu, narkotykach i hazardzie. Młodzież – pozbawiona pracy, domu i nawet odrobiny szacunku dla samej siebie – odszukała namiastkę sensu życia w niezliczonych „antysystemowych” grupach subkulturowych [...]. Najbardziej jednak ucierpiały nasze narody w sferze duchowej. Nie wierząc już żarliwie w Boga, ludzie stali się łatwym łupem rozmaitych szarlatanów. A przecież, by być*

⁴⁵ VonSchwarzau: *Kwestia śląska*, „Nacjonalista” 2014, 13 I, [online] <http://www.nacjonalista.pl/2014/01/13/vonschwarzau-kwestia-slaska/>, 7 II 2015.

⁴⁶ L. Dyczewski, *Rodzina, społeczeństwo, państwo*, Lublin 1994, s. 146-147.

⁴⁷ M. Wolicki, *Niektóre współczesne...*, s. 101-110.

*prawdziwie zdrowym, człowiek posiadać musi równowagę materialną i duchową. Nie wystarczy mieć tylko coś do jedzenia i dach nad głową. Człowiek musi mieć powód do życia*⁴⁸.

Powyższa konstatacja świadczy o analogiach w zakresie oceny świata w erze globalizacji, jakże często w nacjonalizmie i nauce łączonej z procesami dezintegracji społecznej, dominowania wartości materialnych nad duchowymi w świecie zachodnim oraz pogłębiającymi się dysproporcjami pomiędzy obszarami bogactwa i biedy. Powyższe zestawienia wskazują również, że badania współczesnej myśli politycznej, a także ruchów społecznych i partii politycznych winny korzystać z osiągnięć innych dyscyplin naukowych, przede wszystkim z aparatury pojęciowej, ustaleń systematyzacyjnych, analiz i syntez zjawisk i procesów społecznych, tylko pozornie nieupolitycznionych.

BIBLIOGRAFIA

- Anderson B., *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, przeł. S. Amsterdamski, Kraków–Warszawa 1997.
- British National Party, *Democracy, Freedom, Culture and Identity. British National Party General Elections Manifesto 2010*, Welshpool 2010, [online] <https://general-election-2010.co.uk/2010-general-election-manifestos/BNP-Manifesto-2010.pdf>.
- Dyczewski L., *Rodzina, społeczeństwo, państwo*, Lublin 1994.
- Falange Española de las JONS, *133 propuestas para una España mejor*, 31 X 2011, [online] <https://es.slideshare.net/FEde las JONS/133-propuestas-para-una-espaa-mejor>.
- Fiamma Tricolore, *Chi siamo*, [online] <http://www.fiammatricolore.com/chi-siamo/>.
- Fiamma Tricolore, *Programma*, [online] <http://www.fiammatricolore.com/chi-siamo/programma/>.
- Gellner E., *Narody i nacjonalizm*, przeł. T. Hołówka, Warszawa 2009.
- Godek L.B., *Poziomy rekonstrukcji refleksji aksjologicznej a Weberowska koncepcja społecznej modernizacji*, „ΣΟΦΙΑ. Pismo Filozofów Krajów Słowiańskich” 2014, vol. 14.
- Holland D., *Polityczny Żołnierz. Deklaracja*, [w:] A. Gmurczyk, D. Holland, A. Doboszyński, *Polityczny Żołnierz. Podręcznik narodowego radykała*, Warszawa 2013.
- Holland D., *Polityczny Żołnierz. Myśli o walce i poświęceniu*, [w:] A. Gmurczyk, D. Holland, A. Doboszyński, *Polityczny Żołnierz. Podręcznik narodowego radykała*, Warszawa 2013.
- Jobbik – the Movement for Better Hungary, *A Short Summary about Jobbik*, 3 V 2010, [online] http://www.jobbik.com/short_summary_about_jobbik.
- Karnowska D., *Spór o wspólnoty. Idee komunitarystyczne we współczesnej polskiej myśli politycznej*, Toruń 2011.
- Kłoskowska A., *Socjologia kultury*, Warszawa 2007.
- Korybski A., *Funkcje państwa*, [w:] *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, red. B. Szmulik, M. Żmigrodzki, Lublin 2003.
- Kuczur T., *Ethnos i politics. Naród a społeczeństwo obywatelskie we współczesnej Europie*, Toruń 2008.
- Müller U., *Mieszkanie jako gniazdo rodzinne. Kilka uwag z doświadczeń niemieckich*, [w:] *Zagrożenia dla rodziny. Europa i Polska*, red. M. Malikowski, S. Gałkowski, Rzeszów 2010.

⁴⁸ D. Holland, *Polityczny Żołnierz. Deklaracja*, [w:] A. Gmurczyk, D. Holland, A. Doboszyński, *Polityczny Żołnierz...*, s. 31.

- Narodowe Odrodzenie Polski, *Wytyczne*, [online] <http://www.nop.org.pl/wytyczne/>.
- Narodowe Odrodzenie Polski, *Zasady ideowe nacjonalizmu*, [online] <http://www.nop.org.pl/zasady-ideowe-nacjonalizmu/>.
- Nationaldemokratische Partei Deutschlands, *Arbeit. Familie. Vaterland. Das Parteiprogramm der Nationaldemokratischen Partei Deutschlands*, [online] <http://www.npd.de/themen/>.
- Nationaldemokratische Partei Deutschlands, *Europa – Für ein souveränes Deutschland unter freien Völkern!*, [online] <http://www.npd.de/europa/>.
- Palczyński T., *Nowe ruchy społeczne*, Kraków 2010.
- Partido Nacional Renovador, *Valores e Fundamentos*, [online] <http://www.pnr.pt/ideario/valores-e-fundamentos/>.
- Radomski G., *Polityk-wychowawca. Model działacza politycznego w publicystyce Narodowej Demokracji w latach 1918-1926*, [w:] *Wychowanie a polityka. Cele polityczne jako czynnik determinujący oddziaływanie wychowawcze*, red. tenże, K. Kalinowska, Toruń 2003.
- Redelbach A., *Wstęp do prawoznawstwa*, Toruń 2002.
- Tyska Z., *Socjologia rodziny*, Warszawa 1979.
- VonSchwarzau: *Kwestia śląska*, „Nacjonalista” 2014, 13 I, [online] <http://www.nacjonalista.pl/2014/01/13/vonschwarzau-kwestia-slaska/>.
- Wolicki M., *Niektóre współczesne zagrożenia rodziny w ujęciu psychologicznym*, [w:] *Zagrożenia dla rodziny. Europa i Polska*, red. M. Malikowski, S. Gałkowski, Rzeszów 2010.
- Znaniński F., *Relacje społeczne i role społeczne. Niedokończona socjologia systematyczna*, przeł. E. Hałas, Warszawa 2011.
- Χρυσή Αυγή, *Πολιτικές Θέσεις*, [online] <http://www.xryshaygh.com/kinima/thesis>.
- Български Национален Съюз, *Какво искаме*, [online] <http://bgns.net/какво-искаме/>.
- Всеукраїнське об'єднання „Свобода”, [online] http://www.svoboda.org.ua/pro_partiyu/istoriya/.
- Всеукраїнське об'єднання „Свобода”, *Програма ВО „Свобода”*, [online] http://www.svoboda.org.ua/pro_partiyu/prohrama/.

Dr hab. Paweł MALENDOWICZ, prof. nadzw. – doktor habilitowany nauk społecznych w zakresie nauk o polityce, profesor nadzwyczajny w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Autor sześciu książek (*Ultralewica a współczesność. Idee, programy, praktyka*, Piła 2006; *Polski ruch anarchistyczny wobec współczesnych wyzwań politycznych*, Piła 2007; *Polityczny wymiar kontestacji młodzieżowej w Polsce od lat siedemdziesiątych XX wieku*, Piła 2008; *Ruch anarchistyczny w Europie wobec przemian globalizacyjnych przełomu XX i XXI wieku*, Warszawa 2013; *W drodze do władzy... Nacjonalistyczne projekty państw Europy XXI wieku*, Bydgoszcz 2017; *Polonia amerykańska. Współczesność determinowana politycznością. Zbiór studiów*, Bydgoszcz–Chicago 2018), trzech zbiorów materiałów źródłowych oraz około stu artykułów w czasopiśmie naukowych i rozdziałów w książkach, współredaktor trzech monografii. Główne zainteresowania badawcze: anarchizm w Europie, myśl partii nacjonalistycznych w Europie, koncepcje wizji przyszłości w programach ugrupowań politycznych, porządek publiczny, Polonia w Stanach Zjednoczonych.